

Tucídides

La Guerra del Peloponés

LLIBRE I

Introducció, traducció i notes
Jesús Cabezas Tanco

COL·LECCIÓ ARIADNA DE CLÀSSICS GRECS I LLATINS

Sèrie clàssics **grecs**

1

LA GUERRA DEL PELOPONÉS

LLIBRE I

DIRECCIÓ DE LA COL·LECCIÓ **Jordi Sanchis Llopis**

COORDINACIÓ DE LA SÈRIE DE CLÀSSICS LLATINS **Lluís Pomer Monferrer**

COORDINACIÓ DE LA SÈRIE DE CLÀSSICS GRECS **Jordi Pérez Asensio**

COMITÉ CIENTÍFIC ASSESSOR

Rosa Agost Canós

Acadèmia Valenciana de la Llengua
Universitat Jaume I de Castelló

Antoni Biosca Bas

Universitat d'Alacant

Josep A. Clua Serena

Universitat de Lleida

Helena R. de Carlos Villamín

Universidade de Santiago de Compostela

Maria Antònia Fornés Pellicer

Universitat de les Illes Balears

Pilar Gómez Cardó

Universitat de Barcelona

Albert G. Hauf i Valls

Universitat de València

Tomás Martínez Romero

Universitat Jaume I de Castelló

Joan F. Mira i Casterà

Acadèmia Valenciana de la Llengua
Universitat Jaume I de Castelló

Jordi Pérez Durà

Universitat de València

Elena Pistolesi

Università per Stranieri di Perugia, Itàlia

Celia Schultz

University of Michigan, EUA

Tucídides

La Guerra del Peloponés

LLIBRE I

Introducció, traducció i notes
de Jesús Cabezas Tanco

Revisió de Jordi Pérez Asensio

COL·LECCIÓ ARIADNA DE CLÀSSICS GRECS I LLATINS

Sèrie clàssics **grecs**

1

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT JAUME I. Dades catalogàfiques

Noms: Tucídides, autor | Cabezas Tanco, Jesús, traductor | Pérez Asensio, Jordi, editor literari | Universitat Jaume I. Publicacions, entitat editora

Títol: La Guerra del Peloponés. Llibre I / Tucídides ; traducció de Jesús Cabezas Tanco ; revisió de Jordi Pérez Asensio

Descripció: Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I. Servei de Comunicació i Publicacions, [2024] | Col·lecció: Col·lecció Ariadna de clàssics grecs i llatins. Sèrie Clàssics Grecs ; 1 | Inclou referències bibliogràfiques i índex | Text grec i traducció acarada al valencià

Identificadors: ISBN 978-84-19647-92-4 (paper) | ISBN 978-84-19647-93-1 (pdf)

Matèries: Grècia -- Història -- 431-404 aC, Guerra del Peloponés

Classificació: CDU 94(38)“-0431/-0404” | THEMA NHC 1DXG-GR-P 1QBAG

© Del text: els autors, 2024

© D'esta edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2024

Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2024

Imatge de coberta: a partir d'un detall de la

Madonna del clavell de Leonardo da Vinci, 1470

Coordinació de l'edició: M. Carme Pinyana Garí

Revisió: Jordi Pérez Asensio

Maquetació: Montse Mas Hurtuna

ISBN (paper): 978-84-19647-92-4 (UJI)

978-84-482-6979-1 (AVL)

ISBN (pdf): 978-84-19647-93-1

DOI: <http://dx.doi.org/10.6035/Ariadna.Grecs.1>

D.L.: CS 149-2024

Edita: **Publicacions de la Universitat Jaume I**

Campus del Riu Sec. Edifici Rectorat, 12071 Castelló de la Plana

www.tenda.uji.es · e-mail: publicacions@uji.es

Acadèmia Valenciana de la Llengua

Av. de la Constitució, 284 · 46019 València

www.avl.gva.es

Introducció

Vida de Tucídides	11
Obra: mètode, pla i estructura	15
El llibre primer	21
La qüestió tucidídea	23
Formació intel·lectual de Tucídides	24
Llengua i estil	25
La influència de Tucídides en l'Antiguitat	29
Recepció de Tucídides	33
Breu repertori bibliogràfic d'edicions i traduccions	35
La nostra traducció	38
BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA	40

Traducció

La Guerra del Peloponés

LLIBRE I	43
----------	----

ÍNDIX DE NOMS	277
---------------	-----

Agraïments

Volem expressar, en primer lloc, el nostre agraïment als membres del Projecte Ariadna de la Universitat de València, dirigit pel professor Jordi Sanchis, impulsors d'aquesta col·lecció de traduccions de clàssics grecolatins que ara s'enceta, per oferir-nos participar en aquesta bella empresa, i molt especialment a Jordi Pérez Asensio, que ha revisat la nostra traducció i, el més important, ha ajudat de manera positiva a millorar-la. També hem d'agrair a l'AVL i a la seua presidenta, Verònica Cantó, així com a l'UJI, en les persones de la rectora, Eva Alcón Soler, i de l'editora de Publicacions de la Universitat Jaume I, Carme Pinyana, la seua capital col·laboració per a la creació i coedició de la col·lecció Ariadna. Queda ací constància del nostre reconeixement als qui han fet possible la publicació d'aquest llibre.

Introducció

[...] Κι αν αδέξιοι

μια μέρα σας φανούν οι στίχοι μας, θυμηθείτε μονάχα πως γραφτήκαν
κάτω απ' τη μύτη των φρουρών, και με τη λόγχη πάντα στο πλευρό μας.
Κι ούτε χρειάζονται δικαιολογίες, – πάρτε τους γυμνούς, έτσι όπως είναι, –
πιότερα ο Θουκυδίδης ο στεγνός θα σας πει απ' τον περίτεχνο τον Ξενοφώντα.

[...] I si maldestres

us semblen un dia els nostres versos, recordeu només que van ser escrits
sota el nas dels guàrdies i amb la baioneta sempre al nostre costat.
No calen tampoc justificacions, —preneu-los nus, tal com són—,
més us dirà l'eixut Tucídides que el florit Xenofont.

Hèracles i nosaltres, IANNIS RITSOS

Vida de Tucídides

El poc que sabem de la vida de Tucídides és gràcies a les escasses notícies que ens proporciona ell mateix en la seua història. Comptem, és veritat, amb tres biografies d'època bizantina (Kennedy i Kaldellis 2023, 252-253): una d'un tal Marcel·lí del segle VI, una altra anònima i la tercera, a penes díhuit línies, inclosa en l'enciclopèdia bizantina del segle X anomenada *Suda*. Però són poc fiables i en algun punt, fins i tot, contradictòries. Tucídides, al començament de la seua obra, d'acord amb la tradició iniciada pel poeta èpic del segle VII aC Hesíode i seguida pels historiadors jonis del segle VI aC, el primer que fa és identificar-se com a autor especificant nom i nació: «Tucídides

l'atenés». Per altra banda, en el llibre IV (104, 4) també ens indica el nom del pare, Òloros.¹

El nom traci del pare ha fet que alguns estudiosos dubten de la seua nacionalitat, però aquesta mai fou qüestionada en l'Antiguitat (Torres Esbarranch i Calonge 1990, 10-13). Si Òloros no hagués tingut per naixement la nacionalitat atenesa tampoc l'hauria pogut tindre Tucídides, ja que una dona atenesa casada amb un estranger no podia transmetre als seus fills la nacionalitat. Sabem per Heròdot (VI 39, 2; 41, 2) que Milcíades, membre de la noble família atenenca dels Filàides² i futur vencedor dels perses a Marató, es va casar amb Hegesípila, filla del rei traci Òloros, com a mitjà per a enfortir la seua posició mentre fou tirà al Quersonés traci del 524 al 493 aC. D'aquest matrimoni va nàixer Cimó³ i una filla a qui posaren el nom de la mare. D'una o altra Hegesípila, i per tant de Milcíades, són, amb prou certesa, descendents Òloros i el seu fill Tucídides.⁴

-
- 1 Marcel·lí (*Sobre la vida de Tucídides* 16-17) el corregeix per Òloros (Canfora 2006, 3-5).
 - 2 Marcel·lí, *Sobre la vida de Tucídides* 3.
 - 3 Fou un dels principals responsables, en l'àmbit militar, de l'establiment de l'imperi atení i, en el polític, defensor dels interessos de l'aristocràcia i rival de Pèricles. Algunes de les seues actuacions com a estrateg són mencionades per Tucídides en el llibre primer: setge i presa de la ciutat d'Èion el 476 aC (I 98, 1); victòria sobre els perses a la batalla del riu Eurimedont de Pamfília, sobre el 466 aC, on es van destruir vora dues-centes trirrems fenícies (I 100, 1); expedició en auxili dels lacedemonis per la revolta dels ilotes que s'havien fet forts a Itome el 462 o 461 aC (I 102,1); expedició contra Xipre al davant de dues-centes naus fins a la seua mort durant la campanya, el 451 o el 450 aC (I 112, 1-4).
 - 4 Tucídides tenia a Tràcia la concessió per a l'explotació de les mines d'or del mont Pangèon (Canfora 2006, 6), a més d'altres en propietat a Escaptèsile (Marcel·lí, *Sobre la vida de Tucídides* 14). Aquestes possessions i concessions comercials de Tucídides són conseqüència del parentesc dels Filàides amb el rei traci Òloros (Torres Esbarranch i Calonge 1990, 13-15), en concepte de dot. El fet que fos Tucídides,

Segons Plutarc,⁵ Tucídides pertanyia al dem atenés d'Hali-munt. La data del seu naixement no és coneguda, però com que el 424 aC fou enviat a Tràcia com a estrateg (IV 104, 4-107, 2) i a Atenes no era possible obtenir aquest càrrec abans de complir els trenta anys, el seu naixement no s'ha de situar més tard del 454 aC. El més probable és que siga un poc anterior, sobre el 460 aC, ja que diu (V 26, 5) en defensa de la seua tasca com a historiador que durant la guerra, del 431 al 404 aC, tenia prou edat i coneixement com per a poder informar-se convenientment dels esdeveniments. Quan esclata la guerra el 431 aC, comença immediatament la redacció de la seua història (I 1, 1). Durant l'epidèmia de pesta que va assolir Atenes els primers anys de la guerra, del 430 al 426 aC, i que va delmar la seua població, inclòs Pèricles, Tucídides també va contraure la malaltia però es va curar (II 48, 3).

Com hem dit, Tucídides és enviat a Tràcia el 424 aC junt amb un altre estrateg, Eucles, per tal de defensar les possessions ateneses en la regió. Segurament fou triat per a aquesta missió pels interessos comercials que hi tenia⁶ i perquè gaudia de gran influència entre els habitants d'aquells indrets (IV 105, 1). Però els ciutadans d'Amfípolis es deixen persuadir per les propostes del general espartà Bràsidar i estan disposats a lliurar-li la ciutat en contra de l'opinió d'Eucles, que la defensava. Cridat per Eucles de l'illa de Tasos perquè acudira urgentment abans que la ciutat caigués en mans de Bràsidar, Tucídides navega ràpidament al continent i evita que la ciutat d'Èion es rendisca a Bràsidar, però fa tard en el cas d'Amfípolis.

i no Cimó, qui les tinguera en herència seria prou argument, en opinió de Calonge, per a provar que el pare de Tucídides era fill de la germana de Cimó, perquè si fos el dot de la dona de Milcíades aquestes propietats i beneficis haurien passat a mans de Cimó.

5 *Vida de Cimó*, 4, 2.

6 Canfora (2006, 11-12) considera probable que fos el mateix Tucídides qui sol·licités anar-hi amb vista a protegir els seus interessos.

Després de la pèrdua d'Amfípolis va viure vint anys desterrat d'Atenes (V 26, 5). Fou un exili voluntari per a evitar la condemna a mort per l'acusació de traïció, o així se'ns conta.⁷ Si no tot, part d'aquest temps va viure al Peloponés (V 26, 5) i va continuar amb la seua labor d'investigació i redacció⁸ gràcies a la seua situació econòmica benestant. S'ha dubtat de la veracitat —i per consegüent de l'autoria— del passatge tucídideu (Canfora 2006, 14-16), tant pel que fa a l'exili com al lloc de residència durant aquells anys, per dues raons. La primera és que els biògrafs antics el situen unànimement a Tràcia. Marcel·lí dona la informació que es retirà a les seues propietats d'Escaptèsile,⁹ on morí.¹⁰ Plutarc¹¹ afegeix que morí allà assassinat. La segona, un fragment d'Aristòtil,¹² erròniament interpretat o ignorat pels estudiosos moderns, que testimonia que Tucídides estava a Atenes el 411 aC, no a l'exili. Però si realment estigué exiliat, el seu exili acabaria el 404 aC coincidint amb la desfeta d'Atenes i l'amnistia decretada per l'ocupant espartà Lisandre.

Siga com siga, dels anys que seguiren la caiguda d'Amfípolis no se sap gairebé res. L'única cosa certa és que la mort li sobrevingué abans de poder posar fi a la seua obra, que s'interromp bruscament en el llibre VIII, on s'ocupa dels esdeveniments dels anys 413-411 aC, a pesar que ens deixa constància que va viure el final de la guerra (V 26, 1), ocorregut el 404 aC, si és seu aquest passatge de la narració i no de Xenofont, probable editor de la seua obra¹³ a més de continuador d'ella amb les *Hel·lèniques* (Canfora 2006, 14). Podem inferir una terme

7 Marcel·lí, *Sobre la vida de Tucídides* 46 i Anònim, *Vida de Tucídides* 3.

8 Marcel·lí, *Sobre la vida de Tucídides* 46 ss. i Anònim, *Vida de Tucídides* 4.

9 *Sobre la vida de Tucídides* 47.

10 *Sobre la vida de Tucídides* 55.

11 *Vida de Cimó* 4, 2.

12 137 Rose = 125 Gigon.

13 Diògenes Laerci, *Vides i doctrines dels filòsofs més il·lustres* II 57.

post quem per a la seua mort quan parla del rei Arquelau de Macedònia, assassinat el 399 aC, com d'algú que ja és mort, lloant les seues reformes en matèria militar (II 100, 1-2). Com a terme *ante quem* podríem proposar el fet de no fer referència en la seua obra al govern oligàrquic dels Trenta del 404 aC, si considerem espuri el passatge en què esmenta el final de la guerra (V 26, 1). En cas que no, es podria considerar com un altre possible terme *ante quem* que no fa referència en cap indret de la seua obra a l'erupció de l'Etna del 396 aC (que coneixem gràcies a l'historiador del segle I aC Diodor de Sicília¹⁴), a pesar que sí esmenta l'anterior erupció del 425 aC (III 116, 1-2).

Obra: mètode, pla i estructura

La història de Grècia del segle V aC està marcada per dos conflictes transcendents: les expedicions contra els grecs dels perses Darios i Xerxes, de 492-490 i 481-479 aC, que reben el nom de les guerres mèdiques, i la guerra entre peloponesis i atenesos amb la participació dels seus respectius aliats, la Guerra del Peloponès, del 431 al 404 aC. Després de rebutjar els grecs, heroicament i contra tot pronòstic, la segona invasió persa, Atenes, engrandida per la mítica victòria, va encapçalar la coalició de ciutats gregues en lluita, coneguda com la Lliga de Delos o Lliga Aticodèlica. Atenes convertí la lliga en un imperi en el qual els socis van esdevindre estats tributaris sotmesos a la seua voluntat. Atenes emprà aquests tributs per a procurar-se una poderosa flota i finançar importants obres públiques a la ciutat. El responsable d'aquesta política d'engrandiment d'Atenes fou Pèricles, el gran polític i estrateg, i és per aquest motiu que es dona a aquest període el nom de segle de Pèricles. El creixement del poder d'Atenes va provocar disputes entre aquesta i el món dòric, especialment amb Corint, Mègara i Esparta. Aquest

14 *Biblioteca històrica* XIV 59, 3.

enfrontament va desembocar en la Guerra del Peloponés, contesa que acabà amb la derrota d'Atenes, vençuda per Esparta, i d'una part de la qual s'ocupa la història de Tucídides.

Molt resumidament, el contingut de l'obra, dividida en huit llibres, és el següent:

- Llibre I. Arqueologia, Pentecontècia i anys previs a la guerra: l'Arqueologia recull els temps antics de la història de Grècia; la Pentecontècia, els prop de cinquanta anys que van des del final de les guerres mèdiques fins al començament de la Guerra del Peloponés, del 480 al 431 aC; finalment, els anys previs a la guerra, del 435 al 432 aC, és la part central del llibre, on s'expliquen els antecedents de la guerra.
- Llibre II. Anys 431-429: començament de la guerra amb la invasió peloponèsia de l'Àtica i resposta atenesa; discurs fúnebre pronunciat per Pèricles en honor dels morts del primer any de guerra, lloança de la democràcia atenesa; relat de la pesta a Atenes; setge peloponesi de Platea; Tràcia aliada d'Atenes.
- Llibre III. Anys 428-426: revolta i castic de Mitilene; crueltat dels espartans en el setge de Platea.
- Llibre IV. Anys 425-423: victòria atenesa a Pilos i Esfactèria, de gran importància estratègica; retirada peloponèsia de l'Àtica; presa d'Amfípolis; armistici per un any entre atenesos i lacedemonis.
- Llibre V. Anys 422-416: Pau de Nícias (421 aC) i fi de la Guerra Arquidàmica; aliança entre Atenes i Esparta i treva de sis anys; expedició atenesa contra l'illa de Melos (416 aC).
- Llibre VI. Anys 415-414: expedició atenesa a Sicília; mutilació dels Hermes i acusació i condemna d'Alcibiades; Alcibiades fuig a Esparta i incita a la guerra contra Atenes.
- Llibre VII. Anys 414-413: Esparta ocupa i fortifica Decelia a l'Àtica; desfeta atenesa a Siracusa.
- Llibre VIII. Anys 413-411: consternació a Atenes per la derrota a Sicília; defecció dels aliats d'Atenes; tractat entre

peloponesis i perses; instauració del règim oligàrquic dels Quatre-cents a Atenes (411 aC) i posterior revolta i restabliment de la democràcia; combat naval i victòria atenesa a l'Hel·lespont.

En el llibre primer, que és el que traduïm en aquest volum, s'hi exposen les raons i els objectius que té l'autor per a escriure sobre l'enfrontament entre peloponesis i atenesos, així com també les causes (les al·legades i la causa més certa, I 23, 6) que ha trobat que el provocaren i, a més i molt especialment, la seua concepció historiogràfica, que el diferencia i el fa destacar per sobre dels seus predecessors. No és casual que dedique tot el llibre, com a pòrtic de la resta, a analitzar la importància d'aquesta guerra i a establir les seues causes d'acord amb un mètode¹⁵ racional i científic. Ho fa de manera conscient, com a historiador limita el seu interès a un sol esdeveniment, la major commoció (κίνησις/*kínēsis*) que han conegut els grecs (I 1, 2), i desenvolupa al llarg de tres dècades una investigació laboriosa (ἐπιπόνως δὲ ἡύρίσκετο/*epipónōs dē hēurísketo*), basada en la cerca de la veritat (ζήτησις τῆς ἀληθείας/*zētēsis tēs alētheías*), mitjançant l'examen crític (σκοπεῖν/*skopeîn*) de proves i testimonis (σημεῖα/*sēmeía*, τεκμήρια/*tekméria*) per a validar la seua exactitud (ἀκριβεία /*akribείa*), amb el propòsit d'escriure una obra útil (ὠφέλιμον/*ōfélimon*) —perquè qui la llija coneixerà la veritat dels fets esdevinguts i dels que en el futur seran iguals o semblants— i no una peça de concurs per a ser escoltada en una ocasió en particular. Amb ell, doncs, té inici la historiografia científica i paradigmàtica.

El seu mètode, revolucionari respecte del que van seguir els que anteriorment se n'ocuparen, està explicat en els capítols 20 a 22. Tucídides reivindica la validesa del seu treball alhora que ataca els poetes i logògrafs que van escriure abans que ell sobre els fets del passat (I 21, 1):

15 Per als conceptes que s'exposen a continuació i que defineixen el mètode històric de Tucídides, vegeu Forsdyke (2017, 19-38).

Tanmateix no s'enganyaria qui creguera, a partir dels testimonis esmentats, que els esdeveniments del passat foren molt probablement tal com jo els he descrit, i no es refiaria més del que els poetes han cantat sobre aquests exagerant-los, ni del que han escrit els logògrafs de manera més agradable a l'oïda que veraç, fets impossibles de comprovar i la majoria d'ells increïbles perquè s'hi ha acabat imposant, amb el transcurs del temps, l'element fabulós.

En Tucídides prima l'escriptura científica sobre la narració historiogràfica pensada per a la lectura pública d'entreteniment, en certàmens o no.¹⁶ És a dir, ell és un historiador en el sentit modern de la paraula i no un mer narrador de fets, com ocorria amb els autors que critica, en els quals predominava l'element narratiu i el desig d'agradar sobre el rigor i la voluntat d'objectivitat.

Quan diu poetes en realitat està pensant sobretot en Homer, a qui cita tres vegades en l'Arqueologia en parlar de la Guerra de Troia (I 3, 3; 9, 4 i 10, 3). I en dues de les tres ocasions posa en dubte el seu testimoniatge, perquè, fent servir el mateix argument que en I 21, 1, com a poeta és molt probable que haja exagerat per a embellir els fets (I 10, 3). En tot cas, els poetes antics són equiparats per Tucídides, per falta de credibilitat, amb la tradició, especialment l'oral (ἀκοή/*akoé*), que Heròdot i els logògrafs empraven com a font i material per a les seues obres. En I 20 podem llegir:

[...] és difícil confiar en tot testimoni indistintament, perquè els homes accepten per igual els uns dels altres, sense examinar-les,

16 En època de Tucídides, malgrat que ja començaven a circular còpies de les obres escrites en paper i destinades a la lectura privada, el mètode general de transmissió de la literatura era encara l'auralitat, és a dir, la seua audició en lectura pública (Cavallo i Chartier 2001, 23-27). En aquest context, Tucídides es decanta per la nova tecnologia de l'escriptura perquè vol que la seua obra siga llegida de manera individual i reflexiva.

les tradicions orals sobre els esdeveniments del passat, encara que siguin sobre el seu propi país. [...] Així de negligent és per a la majoria la recerca de la veritat i s'inclinen més aviat pel primer que els cau a les mans.

Els logògrafs, en la seua majoria anteriors a Heròdot i procedents d'Àsia Menor i de les illes de l'Egeu, escriviren entre els segles VI i V aC obres en dialecte jònic on relataven les llegendes i tradicions al voltant de la fundació de les seues ciutats, les genealogies de les famílies governants (arcontologia), i els usos i costums locals. El més important de tots va ser Hecateu de Milet. Hecateu va consagrar la prosa com a mitjà per a l'exposició de temes geogràfics, etnogràfics, genealògics, mitogràfics, etc., i va ser el primer, en les seues genealogies, que intentà separar el passat mitològic de l'històric, el que va suposar un pas crucial en el desenvolupament de la historiografia. És l'únic autor citat per Heròdot, ell i la seua obra (VI 137, 1). I, quan en dos passatges més el menciona per la seua participació en la revolta jònia (V 36, 2; 125), al·ludeix en ambdós casos a la seua condició d'escriptor d'històries o λογοποιός (*logopoiós*). Pareix clar que Heròdot tenia Hecateu per precursor seu (West 1991, 144-160). Contemporanis d'Heròdot són Xantos de Lídia, que escrigué una història del seu país, i Caront de Làmpsac, que ho va fer sobre les guerres mèdiques, encara que no està clara quina fou la influència que exerciren sobre ell. Entre aquests logògrafs s'incloïa també Hel·lanic de Mitilene, mencionat pel nostre autor (I 97, 2) per a retraure-li la inexactitud i les mancances de la seua obra sobre l'Àtica.

Per altra banda, el paradigma històric d'Heròdot resulta diferent al de Tucídides (López Eire 1990, 75-96): mentre que per a Heròdot l'explicació dels fenòmens històrics la proporciona una llei immutable de la naturalesa, que condiciona i modela els usos i costums dels pobles, per a Tucídides és la naturalesa humana la que explica els fets de la història. Així, Heròdot explica en la seua obra (VII 102, 1-104, 4) que els grecs van adquirir l'ἀρετή (*areté*), la virtut i el valor, com a defensa de la pobresa

del seu país i de la tirania, i que gràcies a ella es van imposar sobre els perses, als quals la riquesa i la bondat del seu territori els havien fet de caràcter moll i esclaus del rei. En l'obra de Tucídides (I 76), per contra, els atenesos, impulsats per la natural inclinació de l'home a dominar els altres, han sotmés mar i terra amb la seua audàcia.

Tucídides en I 22, 4 adreça la seua crítica contra Heròdot (Plácido 1986, 18; Alsina 1981, 35):

I potser per a la seua audició resulte molt poc atractiva la manca d'elements fabulosos. Bastarà que jutgen útil la meua obra tots els que desitgen esbrinar la veritat dels fets passats i dels que en el futur seran de nou iguals o semblants d'acord amb la naturalesa humana. Està composta amb intenció de ser una adquisició per a sempre i no com una peça de concurs per a ser escoltada en una ocasió en particular.

L'interés de Tucídides se centra en la història política i contemporània i relega Heròdot, que ni era exclusivament polític ni contemporani, a la condició de mitòleg.

Un altre element remarcable del seu mètode el va manlleva als sofistes. Molt influït per aquests, com veurem després, en la seua formació i pensament (Finley 1942, 42-46), com també en el seu estil, en pren el concepte de l'εἰκός (*eikós*) o principi de versemblança, especialment en els discursos de retòrica deliberativa o συμβουλευτική (*symbolouleutikḗ*):

I, pel que fa als discursos que cadascú va pronunciar bé en el moment d'anar a la guerra o bé en el seu transcurs, era difícil recordar exactament el que es va dir, tant a mi allò que vaig escoltar en persona com als que em van portar notícies de diferents llocs. Tal com em semblava que cadascú hauria dit les paraules més adequades segons les circumstàncies de cada moment, mantenint-me el més prop que podia del sentit general del que es va dir realment, així s'ha exposat (I 22, 1).

Fent servir una de les antítesis recurrents en l'obra de Tucídides, λόγοι (*lógoi*) versus ἔργα (*érğa*), si per als discursos es

guia pel principi sofistic de la versemblança o εἰκός (*eikós*), per als esdeveniments confia sobretot en ὁψις (*ópsis*) herodotea, en l'observació en persona dels fets per a l'obtenció de dades. Heròdot distingia per a la investigació històrica entre les fonts indirectes ja esmentades, les tradicions orals conservades (ἀκοή/*akoé*), i directes, la informació obtinguda de primera mà com a testimoni ocular o αὐτόπτης (*autóptēs*). Tucídides és conscient de la important diferència en aquest punt entre ell i els autors que el precediren (Alsina 1981, 34; Forsdyke 2017, 21): mentre que Homer i Heròdot van escriure sobre esdeveniments anteriors a la seua vida, Tucídides ho fa sobre una guerra que va viure i en la qual, a més, va participar-hi. Gràcies també al seu exili, que va passar en part si més no al Peloponés, va poder obtindre una informació valuosa sobre l'enemic i conèixer els fets de la guerra des de la perspectiva d'un i altre bàndol (V 26, 5). Però aquesta afirmació cal matisar-la, perquè una quarta part del llibre primer està precisament dedicada a parlar d'uns temps que ell no ha vist: l'Arqueologia (2-19) i la Pentecontècia (89-118), dos períodes, això sí, que no constitueixen el seu objecte principal d'estudi.

El llibre primer

D'acord amb el pla establert per l'autor, tal com s'ha dit, el llibre primer té com a propòsit, a més de l'exposició del seu mètode d'investigació, la contextualització del conflicte, demostrar que aquesta guerra ha sigut més gran i notable que les esdevingudes prèviament pel poder i recursos amb què comptaven els dos contendents en iniciar-la (I 1, 1), i establir-ne la seua causa.

En la part coneguda com l'Arqueologia (I 2-19), repassa la història de Grècia des dels temps més antics fins a les guerres mèdiques, per a confirmar que els fets del passat són inferiors en importància als actuals. Per a explicar els antecedents i els motius que portaren a la guerra narra els anys previs, del 435 al 432 aC, i els esdeveniments que van ser la seua causa

immediata: l'enfrontament per Epidamne de Cercira i Atenes amb Corint (I 24-55), la revolta de Potidea contra Atenes (I 56-88) i el conflicte comercial entre Atenes i Mègara (I 139-144). També fa el relat dels anys de la Pentecontècia (I 89-118) per a explicar el sorgiment de l'imperi atenes: «En aquests anys els atenesos van fer el seu imperi més fort i ells mateixos augmentaren en gran manera el seu poder» (I 118, 2). Per a Tucídides, aquesta és la causa veritable de la guerra, la por dels lacedemonis pel poder creixent dels atenesos (I 23, 6; 88).¹⁷

L'estructura del llibre segueix aquest ordre temàtic:

- Declaració de l'autoria i fixació de l'objecte d'estudi (1).
- Arqueologia (2-19).
- Mètode històric (20-22).
- Magnitud de l'objecte d'estudi i causa real de la guerra: la por dels peloponesis (23).
- Causes i antecedents al·legats per a la guerra: Cercira i Potidea (24-87).

Disputa entre cercireus i corintis per Epidamne (24-31); discursos dels cercireus (32-36) i corintis (37-43) a Atenes; batalla naval de les illes Síbota (44-55); revolta de Potidea (56-66); assemblea dels membres de la Lliga del Peloponés (67); discurs dels corintis (68-71) i d'una ambaixada atenesa (72-78); discursos d'Arquidam (79-85) i d'Estenelaidas (86-87).

- Ruptura dels pactes i causa real de la guerra (88).
- Pentecontècia: comença en el punt en què acaba Heròdot, amb la presa de Sestos pels grecs el 478 aC (89-118).

17 El politòleg estatunidenc Graham T. Allison encunyà l'expressió «trampa de Tucídides» a l'assaig «The Thucydides Trap. Are the U.S. and China Headed for War?», publicat a *The Atlantic* el 24 de setembre de 2015, per a referir-se, en el camp de les relacions entre estats, a la mena de situacions en què una potència dominant es veu empenya a la guerra per la por que desperta en ella el poder emergent d'una altra.

- Es reprén el relat que s'havia deixat als capítols 87-88 (119-145).

Nova assemblea dels membres de la Lliga del Peloponés (119) i segon discurs dels corintis davant d'aquesta (120-124); es vota a favor de la guerra (125); reclamacions recíproques d'espartans i atenesos per a l'expiació de sacrilegis: els casos de Ciló (126-127), Pausànias (128-135) i Temístocles (135-138); ambaixades espartanes: ultimàtum a Atenes (139) i discurs en resposta de Pèricles (140-144); refús atenés a l'ultimàtum (145).

- Els esdeveniments de Cercira i Potidea desencadenants de la guerra (146).

La qüestió tucidídea

Encara que siga breument, hem de fer esment de la qüestió tucidídea,¹⁸ iniciada per Ullrich amb la publicació el 1846 de *Beiträge zur Erklärung des Thukydides*. Ullrich considerava que l'obra fou composta en dues etapes, una primera, després de la Pau de Nícias de 421 aC; i una segona, després del final de la guerra el 404 aC. Els llibres I, II, III i la primera meitat del llibre IV s'haurien escrit entre el 421 i el 413 aC, mentre que la resta ho serien entre el 402 i el 396 aC, després del final de la guerra. Aquesta tesi analítica es basa en diverses referències de caràcter històric i en aspectes de redacció. Segons Ullrich, la intenció inicial de Tucídides, escriure sobre la Guerra Arquidàmica (431-421 aC), es va veure alterada per la represa del conflicte. Tucídides va haver d'incloure aquesta segona fase de la guerra en el seu relat i hagué de retocar la part ja redactada de l'obra per a adaptar-la al nou pla. Ullrich considera que hi ha dos pas-satges (II 65 i II 100) que és impossible que s'hagen escrit abans

18 Per a la història de la qüestió i les postures dels defensors i detractors de la tesi d'Ullrich, vegeu Rodríguez Horrillo (2012, 217-234).

del 404 i, per tant, serien addicions fetes a la primera redacció. També la presència de discursos en estil indirecte podria ser indicatiu d'una redacció provisional: Tucídides, en la segona etapa de composició, hauria transformat aquestes parts en discursos en estil directe. D'altra banda, l'absència de discursos al llibre V —tret del diàleg dels melis— i al VIII indicaria que aquesta part encara no estava conclosa. La separació entre aquestes dues etapes es pot situar en l'anomenat segon proemi de l'obra (V 26).

Enfront de les posicions analítiques, les unitàries defensen una única etapa de redacció als últims anys de la guerra o després d'aquesta. En general, hui pareix imposar-se la tesi que en l'obra de Tucídides hi ha diversos estrats de composició, als quals, llevat de rares excepcions, no sempre és fàcil atribuir-los data o procedència, encara que sí un major o menor grau d'elaboració (Guzmán Guerra 1989).

Formació intel·lectual de Tucídides

En la seua formació, Tucídides és fortament deutor dels corrents científics i filosòfics dominants a l'Atenes del segle v aC, especialment de la sofística i de la medicina hipocràtica. La sofística és un dels elements fonamentals de l'evolució intel·lectual del període clàssic. Va incentivar la racionalització del pensament i el desenvolupament de la retòrica en tots els seus subgèneres. A més, va promoure l'educació intel·lectual de les classes benestants i una altra forma de concebre la realitat social i política.

La influència sofística es plasma al llarg de l'obra en distints aspectes: en l'estructura i l'estil de la seua llengua (com veurem en el següent apartat), especialment en el domini de la retòrica,¹⁹ en el poder suprem de la raó com a factor polític i històric, en l'oposició al relativisme, perquè per a Tucídides la història ha

19 A ella atribueix Tucídides la capacitat de Pèricles per a influir en el poble (II 65, 1-13) i manipular les seues emocions. Cf. Plácido (2019, 20-22).

de ser una lliçó universalment vàlida. També en la seua aplicació de la crítica racional a l'anàlisi del món que l'envolta. Comparteix amb els sofistes un escepticisme crític per la tradició, la qual no respon a la realitat dels fets, escepticisme que va configurar el seu pensament pragmàtic de la història, allunyada de tota explicació divina o llegendària.

De la filosofia natural d'Anaxàgoras i de Demòcrit pren la concepció que l'esperit humà actua d'acord amb certes lleis naturals que són el motor de la història: l'aspiració a la llibertat, l'odi del poble sotmés al seu opressor, l'ambició de poder, la imposició del més fort sobre el més dèbil, per al qual de res serveixen les apel·lacions a la justícia, ja que per damunt de tot s'imposen raons de conveniència i utilitat.

D'Èsquil, la teoria tràgica de la naturalesa humana (Alsina 1981, 48-51; Plácido 2019, 23-25). En Tucídides s'aprecia, com en la tragèdia, el procés de la peripècia o canvis imprevisibles de la fortuna: ἐς τοῦτο περιέστη ἡ τύχη (IV 12, 3) «fins a aquest punt havia canviat la sort»; τοῦναντίον περιέστη αὐτῷ (VI 24, 2) «li esdevingué el contrari». Tucídides pensa que el triomf atenés a Pilos, d'on està treta la primera cita, va ser fruit de la sort, de la casualitat.

De l'escola hipocràtica hereta Tucídides la metodologia mèdica: estableix les causes dels esdeveniments històrics mitjançant l'observació i la inducció, distingint entre la causa profunda (αἰτία/*aitía*) i els símptomes o pretext (πρόφασις/*prófasis*). També es manifesta el seu interès per la medicina en la descripció minuciosa en el llibre segon de la pesta a Atenes.

Llengua i estil

Dionís d'Halicarnàs, historiador i retòric grec del segle I aC, resumia l'estil de Tucídides de la següent manera:²⁰ «... el més

20 Sobre Tucídides 24, 10.